

DOĞU AVRUPA VE ORTA ASYA'DA İNSAN HAKLARI

2019 DEĞERLENDİRMESİ

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ

Uluslararası Af Örgütü, tüm insanların insan haklarından faydalandığı bir dünya için mücadele eden 7 milyondan fazla kişinin oluşturduğu bir küresel harekettir.

Vizyonumuz, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve diğer uluslararası insan hakları kabullerinde yer verilen insan haklarından her bir bireyin faydalanıyor olmasıdır.

Tüm hükümetlerden, siyasi ideolojilerden, ekonomik çıkarlardan ve dini inançlardan bağımsız ve asli gelir kaynağı üye aidatları ve bireysel bağışlar olan bir kurumuz.

Bu rapor Uluslararası Af Örgütü'nün 2019 yılındaki çalışmalarını ve takip ettiği konuları belgelemektedir. Raporda herhangi bir ülke ya da bölge hakkında bir konu başlığı bulunmaması Uluslararası Af Örgütü'nün üzerinde çalıştığı insan hakkı ihlallerinin yıl içerisinde söz konusu yerde olmadığı anlamına gelmez. Bölümlerin uzunluğu, Uluslararası Af Örgütü'nün herhangi bir ülke veya bölge hakkında izlediği konuların kapsamı ve derinliği açısından kıyaslama ölçütü olarak değerlendirilemez.

© Uluslararası Af Örgütü 2020
Aksi ifade edilmediği müddetçe, bu belgedeki içerik Creative Commons (atıf, ticari olmayan, türetilmemiş, uluslararası 4.0) tarafından lisanslıdır.
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode
İzinler konusunda daha fazla bilgi için lütfen internet sayfamızı ziyaret edin: www.amnesty.org
Uluslararası Af Örgütü dışında bir telif hakkı sahibine atfedilen içerikler Creative Commons lisansına tabi değildir.
İlk kez 2020 yılında yayımlanmıştır.
Amnesty International Ltd
Peter Benenson House, 1 Easton Street
Londra WC1X 0DW, Birleşik Krallık

İndeks: EUR 01/1355/2020
Orijinal dili: İngilizce

amnesty.org.tr

Kapak fotoğrafı: *Çevik kuvvet polisleri "onaylanmamış" bir yürüyüşe katılan bir kişiyi gözaltına alıyor, 03 Ağustos 2019, Moskova, Rusya © Anadolu Ajansı / Getty Images*

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ

DOĞU AVRUPA VE ORTA ASYA BÖLGESİNE GENEL BAKIŞ

HALK TABANLI HAREKETLER, İNSAN HAKLARININ GELECEĞİ İÇİN ALANI GENİŞLETİYOR

2019'da uluslararası insan haklarını koruma sistemine yönelik tehditler arttı. Bölgedeki uluslararası ve bölgesel kurumlar ile ulusal hükümetler de dahil olmak üzere kendilerini geleneksel olarak insan hakları savunucusu olarak gören yapıların giderek daha fazla taviz vermesi sonucunda güvenceler aşınmaya uğradı. Bunun yanı sıra, Orta Asya ve Doğu Avrupa'daki başat siyasi ve ekonomik aktörler olan Rusya ve Çin etkin bir şekilde uluslararası insan hakları çerçevesini ve insan haklarını korumak üzere yetkilendirilen kurumları zayıflatmaya çalıştı.

Doğu Avrupa ve Orta Asya, bu iç karartıcı eğilimin dışında kalmadı. Bölgedeki birçok hükümet, insan haklarına yönelik geniş ölçekte saldırgan bir tutum izledi. İfade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü hakları devamlı olarak baskı altına alındı; ekonomik ve sosyal haklar ihmal edildi; mülteciler geri itildi, mahsur bırakıldı veya risk altında oldukları yerlere geri gönderildi; kadınlara, etnik azınlıklara, diğer azınlıklara ve ötekileştirilen gruplara yönelik ayrımcılık aynı şiddette devam etti.

Tüm bunlara rağmen, bölgenin dört bir yanında sıradan insanlar küresel eğilimlerle uyumlu şekilde ve çoğunlukla kişisel olarak büyük bedeller ödeyerek, insan haklarına saygı gösterilmesi ve hem kendileri hem de toplumları için daha iyi ve onurlu bir yaşam talebiyle barışçıl protestolara katıldı. Kolektif eylemlerde ve protestolarda özellikle kadınların, yolsuzluk karşıtı aktivistlerin ve çevreci aktivistlerin sesleri öne çıktı. Yaşam standartlarının düşmesi, zorla tahliyeler ve hileli seçimler, Doğu Avrupa ve Orta Asya'daki halk tabanlı hareketleri eyleme geçiren konulardan bazılarıydı.

Belarus'tan Kazakistan'a kadar birçok ülkede toplanma özgürlüğü hakkı sert bir biçimde sınırlandırdı; birkaç istisna dışında sokaklarda yapılacak tüm protestolar resmi izne tabi tutuldu ve tek kişilik gösteriler sıklıkla 'yasa dışı' olarak değerlendirildi. Azerbaycan'dan Rusya'ya kadar çeşitli ülkelerde barışçıl yürüyüşlere polis şiddeti ile karşılık verildi, yürüyüşleri düzenleyenler ve katılanlar hakkında ceza soruşturmaları açıldı. Bölgedeki tüm ülkelerde ifade özgürlüğüne saldırıldı. Örneğin, çok sesli bir basın ortamının bulunduğu Ukrayna'da gazetecileri devamlı hedef alan şiddetli saldırılar neredeyse hiçbir durumda etkin bir şekilde soruşturulmadı. Türkmenistan'da yetkililer, ülkelerini 'karalamasınlar' diye insanların yurt dışına çıkmasını yasaklayacak kadar ileri gitti. Örgütlenme özgürlüğüne de savaş açıldı. Örneğin Tacikistan'da, sivil toplum örgütleri bildirimde bulunma yükümlülükleri konusunda Adalet Bakanlığı'na tanınan geniş yetkilerin muhalif sesleri susturmak için kullanılmasından kaygı duyuyordu. Özbekistan'da ekonomik ve daha geniş kapsamlı reformlar devam etti; ancak işkence ve diğer türde kötü muamele de son bulmadı; işkence ve diğer türde kötü muameleye karşı çıkan oluşumlar, faaliyet izini alma konusunda bürokratik engellerle karşılaştı. Moldova ve Ermenistan gibi çeşitli ülkelerdeki yargı sistemleri siyasi baskılara karşı savunmasızdı. Kırgızistan'da mahkemeler, insan hakları çalışmaları nedeniyle 2010'dan bu yana haksız yere cezaevinde tutulan Özbek insan hakları savunucusu Azimcan Askarov'a verilen müebbet hapis cezasını bir kez daha

onadı. Belirli etnik azınlıklar, LGBTİ+'lar, Yehova Şahitleri de dahil olmak üzere bazı dini gruplar ve zihinsel veya diğer türde engelli kişiler ayrımcılığa, yargılamalara, hatta zaman zaman şiddete uğradı. Özellikle kadınları ve çocukları etkileyen hane içi şiddet ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet son derece yaygındı.

İnsan haklarını korumak ve geliştirmekle yetkilendirilen geleneksel uluslararası ve bölgesel kuruluşlar bu tehlikeli gidişata etkin bir şekilde karşı koymadı. Örneğin, Avrupa Konseyi'nde yapılan diplomatik bir anlaşma, Kırım'ın hukuka aykırı bir biçimde ilhak edilmesinden sonra oy hakkı askıya alınan Rusya delegasyonunun yaptırımların gerekçesi olan konularda hiçbir ilerleme kaydedilmemiş olmasına rağmen Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'ne geri dönmesine izin verdi. Bu taviz, birçok kesimde farklı tepkiler yarattı. Rusya'daki insan hakları topluluğu bu adımı Konsey'in temel değerlerine ihanet olarak değerlendirirken, diğerleri Rusya'nın Konsey'in yörüngesinde tutulmasını ve Rusya vatandaşlarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru hakkını yeniden elde etmesini memnuniyetle karşıladı.

Diğer yandan Rusya, insan hakları kavramını itibarsızlaştırmaya devam ederek bölge için tehlikeli bir emsal teşkil etti. 'Yabancı ajanlar' ve 'istenmeyen örgütler' hakkındaki yasalar sistematik olarak insan hakları örgütleri ile diğer sivil toplum örgütlerine karşı kullanıldı, aynı zamanda ceza soruşturmaları ve devlet kontrolündeki medyada karalama kampanyaları yürütüldü. Rusya yetkilileri, 'yabancı ajanlar' statüsünü blog yazarları ve bağımsız gazeteciler gibi kişileri kapsayacak şekilde genişleten yeni yasayla çıtayı kaygı verici derecede aşağı çekti.

Diğer bölge ülkelerindeki yasalar insan hakları savunucularını doğrudan hedef almasa da yaptıkları çalışmalar hak savunucularını büyük bir kişisel risk altına soktu. Özbekistan'da yetkililer, sivil aktivistleri taciz etmeyi ve gözetim altında tutmayı sürdürdü. Blog yazarı bir kadının düzenlenen bir protesto hakkında yazması nedeniyle zorla psikiyatrik gözaltı altına tutulması da caydırıcı bir mesaj iletti. Tacikistan'da avukatlara yönelik baskılar, ketfi tutuklama tehditleri, işkence ve diğer türde kötü muamele hak savunucularının ön planda tehlike altında çaba sarf ettiğini ortaya koydu. Türkmenistan'ın her türde muhalefete yönelik baskıları, ülkede açıkça insan hakları çalışmaları yürütmeyi imkansız hale getirdi.

Dahası, bölgenin dört yanında çözümsüz bir biçimde süregelen çatışmalar, sağlıklı bir gelişmeyi ve bölgesel işbirliğini engellemeye devam etti. Abhazya, Dağlık Karabağ, Donbas, Güney Osetya/Tshkinvali Bölgesi, Kırım ve Transdinyester bu durumun olumsuz sonuçlarını yaşamayı sürdürdü. Bağımsızlığını ilan eden Güney Osetya/Tskhinvali Bölgesi ile Abhazya'da, Rusya güçlerinin ve fiili yetkililerin Gürcistan'ın diğer bölgelerine seyahat özgürlüğünü fiziksel olarak sınırlandırma çabaları, bu bölgelerde yaşayan insanların yaşam standartlarını ve ekonomik, sosyal ve kültürel hakları büyük ölçüde zayıflattı.

Bu kasvetli tabloya rağmen, Doğu Avrupa ve Orta Asya bölgesi, halk tabanlı hareketlerin ön plana çıkması açısından dünyanın geri kalanıyla aynı eksendeydi. Bölgenin dört bir yanında, önceki yıllara göre çok daha yüksek sayıda yurttaş sokaklara çıktı. Adaletsizlikler için hesap sorulmasını, bugünleri ve gelecekleri üzerinden söz sahibi olabilmek için görüşlerini duyurma hakkını, ifade özgürlüğü ve barışçıl toplanma haklarını talep ettiler ve düşen yaşam standartlarına, ayrımcılığa, ekonomik ve sosyal eşitsizliğe karşı hem kendileri hem de toplumları için daha iyi bir hayat güvencesi istediler. Aynı zamanda sağlıklı bir çevre, erişilebilir sağlık hizmetleri, cinsiyet eşitliği talep eden yurttaşlar, hane içi şiddete karşı da etkili önlemler alınması çağrısında bulundular. Birçok ülkede, barışçıl toplanma özgürlüğü 2019'da da şiddetle bastırıldı; ancak sokak gücü, insanların bu hakkın önemini bildiğini ve bu hakkı geri isteyecek cesarete sahip olduğunu gösterdi.

Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te, Rusya ile süregelen çatışmalara ve seçim sisteminde reform yapma sözü veren yetkililerin sözlerini tutmamasına tepki göstermek üzere binlerce kişi toplandı. Polisin tazyikli su kullanımı da dahil ağır müdahalesi, protestocuları caydıramadı. Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de barışçıl protestocular, her türde siyasi muhalefetin gaddarca bastırılmasına karşı çıktı; kadınlar ise hane içi şiddetle ilgili hesap verebilirlik mekanizmaları kurulmasını ve şiddetin son bulması için etkili tedbirler alınmasını talep etti.

Moldova'da insanlar önemli siyasi olaylara yönelik tepkilerini ortaya koymak için olduğu kadar, kendi gündemleriyle de barışçıl biçimde sokaklara çıktı. Böylece, aktivistlerin yıllarca sürdürdüğü kararlı mücadele sonucunda Moldova'nın başkenti Kişinev'de bugüne kadar kaydedilen en geniş kapsamlı LGBTİ+ yürüyüşü polisin etkin koruması altında gerçekleştirildi. Aynı gelişme Ukrayna'da da yaşandı. Başkent Kiev'de bugüne kadar düzenlenen en geniş katılımlı Onur Yürüyüşü artık yalnızca bir cesaret gösterisi değil, polisin ayrımcılığı savunan şiddet yanlısı gruplara karşı etkin koruması sayesinde aynı zamanda da katılımcılar için gerçek bir kutlamaya dönüştü. Her iki ülkede de seçimler, yetkilerin barışçıl biçimde el değiştirmesiyle sonuçlandı. Ukrayna'daki başkanlık seçimleri, Donbas'taki silahlı çatışmaların sürdüğü bir dönemde, toplumun her kesiminin aktif katılımıyla gerçekleşti ve siyasi elitlerin neredeyse tamamen değişmesiyle sonuçlandı.

Siyasi yetkilerin barışçıl biçimde el değiştirmesinin söz konusu olmadığı diğer ülkelerde, bu duruma sokak protestolarıyla yanıt verildi. Rusya'da, uzun yıllardır olmadığı kadar yüksek sayıda barışçıl protestocu yalnızca Moskova'da manipüle edilen seçim sürecine ve muhalif sesleri hedef alan ve ihlalleriyle bilinen ceza yargılaması sistemine değil, aynı zamanda da gittikçe artan internet sansürü, yolsuzluk ve çevreye zararlı uygulamalara karşı çıkmak için bir araya geldi. Kazakistan'da yetkililerin barışçıl siyasi protestolara yönelik baskıları gitgide artan sayıda kişiyi sokaklara çıkardı. Sokaklara çıkanların artışı, Nursultan Nazarbayev'in en önemli yetkileri elde tutarak devlet başkanlığı görevini Kasım Cömert Tokayev'e devretmesini meşrulaştırmak için yetkililerin erken seçim çağrısı yapmalarının ardından açık bir biçimde görülebiliyordu. Seçimlerde gerçek bir siyasi rekabet yaşanmadı. Bu duruma, her zamankinden daha yaratıcı ve ilham verici kitlesel protestolarla yanıt verildi. 2005'teki Andican Katliamının, ara sıra gerçekleştirilen nöbet tutma eylemleri dışındaki sokak protestolarını sindirdiği görülen Özbekistan'da, Taşkent ve diğer şehirlerdeki kentsel dönüşüm projeleri kapsamında birçoğu geleneksel mahallelerde yer alan yüzlerce evin yıkılması sonucunda halk tabanlı protestolar gerçekleştirildi. Ev sahipleri ve kiracılar, evlerini zamanında tahliye etmek için kendilerine önceden uyarı yapılmadığından, uygun alternatif konaklama imkanı sunulmadığından ve yeterli tazminat verilmediğinden şikayetçiydi.

Giderek artan sayıda genç ve kadın, tüm bu protestoların ve girişimlerin ön saflarında yer aldı. Yeni kuşakta ve önceki yıllarda susturulan kesimlerde adalet, hesap verebilirlik ve insan hakları çağrıları, aleyhlerindeki tüm şartlara rağmen canlı bir biçimde sürdürülüyor. Doğu Avrupa ve Orta Asya'da halk tabanlı hareketler, insan haklarının geleceği için alanı genişletiyor.

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ KÜRESEL BİR İNSAN HAKLARI HAREKETİDİR. BİRİSİNE ADALETSİZLİK YAPILDIĞINDA, BU HEPİMİZİ İLGİLENDİRİR.

BİZE ULAŞIN

info@amnesty.org.tr

+90 212 361 62 17-18

BİZE KATILIN

facebook.com/uluslararasiaforgututurkiye

@aforgutu